

Lapsuus, perhe, kuolema

Katariina Mustakallio, Jussi Hanska, Hanna-Leena Sainio, Ville Vuolanto (toim.): Hoping for continuity. Childhood, education and death in Antiquity and the Middle Ages. Acta Instituti Romani Finlandiae 33, Rooma 2005, 253 s.

■ *Hoping for continuity* -teos on antiikin ja keskiajan tutkijoiden yhteistyön tulosta. Se perustuu esitelmiin, joita yhdeksäntoista tutkijaa yli kymmenestä maasta on pitänyt kolmessa eri konferenssissa. Tärkeimpinä teemoina ovat lapsuus, perhesuhteet ja kuolema.

Kirjan toimittajista Katariina Mustakallio ja Jussi Hanska vastaavat johdannosta. He selittävät, että tarkoituksena on tutkia ilmiöitä pitkältä ajanjaksolta ja että teoksen innoittajina ovat olleet ranskalaisen tutkijan Ferdinand Braudelin kirjoitukset ja hänen käsitteensä ”la longue durée”. Toimittajat poh-

tivat, miten pitkälle itse asiassa on mahdollista kirjoittaa ”la longue durée” historiaa. Braudel kirjoitti yksin, mutta Mustakallio ja Hanska katsovat, että yhden ihmisen on vaikea kuvata pitempää ajanjaksoa ja suosittavat siksi tutkijoille yhteistyötä tutkimusprojektien puitteissa.

He eivät kuitenkaan esittele teoksen artikkeleita, kuten tällaisissa antologioissa on usein tapana, vaan jättävät tietoisesti jatkuvuuksien, muutosten, yleisten piirteiden ja tuoreiden ideoiden tunnistamisen lukijan tehtäväksi. Näin menetellen he tulevat hylänneeksi suosituksensa tutkijoiden yhteistyöstä projektin puitteissa. Artikkelit jäävät ikään kuin erillisiksi saarekkeiksi, joista monellaakaan ei ole mainittavaa yhteyttä muihin. Kirja olisi hyötynyt perusteellisemmasta johdannosta tai loppuyhteenvedosta, jossa olisi käsitelty artikkelien esiin nostamia kysymyksiä ja valaistu joitakin vastauksia.

Useat kirjan artikkelit käsittelevät lapsia, jotka ovat aina olleet tärkeä väestön osa. He ovat tärkeitä myös yhteisön eloonjäämisen ja tulevaisuuden kannalta. Lapsuuden tutkimus on usein rajoittunut kasvatukseseen ja psykologiaan,

mutta viime vuosina lapsiin kohdistuva tutkimusten määrä on kasvanut ja tutkimusaiheet ovat monipuolistuneet. Tämä lisääntynyt huomio lapsiin on osaksi seurausta YK:n lapsen oikeuksien sopimuksesta.

Beryl Rawson on kirjoittanut yleisen historiografian tutkimuksista, joiden aiheena on lapsuus antiikin aikana. Hänen mukaansa lisääntynyt mielenkiinto lapsuuteen on vaikuttanut antiikin tutkimukseen. Rawsonin artikkeli on mielenkiintoinen sekä aikaisemman tutkimuksen yhteenvedona että lähtökohtana uudelle tutkimukselle. Rawson tuo esille uusia tutkimusalueita ja myös sellaisia alueita, joilla perusteellisempi tutkimus voi tuottaa uutta tietoa. Hän korostaa myös erilaisten lähteiden yhdistelyn tärkeyttä ja muistuttaa esimerkiksi, että ikonografia tarvitsee historiaa ja taidehistoriaa mutta myös arkeologiaa. Hän vaatii tutkijoita laajentamaan näkökulmaansa, pitämään silmällä omia kulttuurisia ehdollistumiaan ja olemaan tietoisia kulttuurisesti spesifeistä olettamuksista, unohtamatta tutkimuskontekstin luomista.

Janet Huskinsonin artikkeli ”Disappearing Children?” käsittelee lasten esittämistä Roo-

man hautataiteessa ensimmäiseltä vuosisadalta 300-luvulle jKr. Hautamuistomerkkejä tekivät aikuiset, ja heidän tarpeistaan ja asenteistaan riippui miten ja milloin lapsia kuvattiin. Tässä Huskinson on huomannut ajan myötä tapahtuneita muutoksia ja pohtii, sellittävätkö niitä taiteellisen ilmaisun muutokset vai aiheuttivatko niitä pikemminkin ulkoiset tapahtumat. Jakson ensimmäisellä puoliskolla lapset esitettiin hautareliefeissä fysionomialtaan, kooltaan ja attribuuteiltaan aikuisista poikkeavasti. Heidät on kuvattu yhdessä vanhempiensa kanssa ja siten tärkeänä osana perhettä. Poikia on kuvattu enemmän kuin tyttöjä.

Ensimmäisen vuosisadan lopulla ja 100-luvulla jKr. hauta-alttarit korvasivat hautareliefit, ja monet niistä omistettiin lapsille. Hauta-alttareita pystytettiin yksittäisille henkilöille, ja niihin kuvattiin tyttöjä yhtä usein kuin poikia. Huskinson mainitsee myös toisen tuona aikana tapahtuneen muutoksen. Sekä tytöt että pojat on usein kuvattu sellaisissa asuissa ja sellaisin symbolein, jotka kuuluivat aikuisten maailmaan. Näin osoitettiin millaisia poikien ja tyttöjen odotettiin olevan aikuisina, esimerkiksi pojat on kuvattu toogassa tai sotilasasussa ja tytöt seksuaalisoidusti yllään Venuksen tapaan olkapäältä alas valahtanut vaate. Huskinsonin mukaan 100-luvun alkupuolta voikin sanoa lasten näkyvyyden ”huippukaudeksi” Rooman hautataiteessa.

Myös 100-luvun alkupuolen koristellut sarkofagit, joita käytettiin ruumishautauksen kor-

vattua polttohautauksen, antavat tietoa lapsista. Lapsia kuvattiin usein aikuisten sarkofagien tapahtumakohtauksiin ja siten, että aikuiset näyttävät saavan heistä jotain positiivista lisäarvoa (vrt. nykyajan kuuluisuudet, jotka haluavat haastatteluissa tulla valokuvatuiksi lastensa kanssa). 100-luvun puolivälistä lähtien myös lapsille tehtiin pieniä koristeltuja sarkofageja. Niissä pojat on kuvattu aktiivisempina kuin tytöt.

Huskinson panee merkille, että lasten kuvaaminen väheni 200- ja 300-luvuilla jKr., vaikkakin tässä oli vaihtelua. Joitakin lapsiaiheita käytettiin edelleen, mutta kristilliset sarkofagit koristeltiin raamatunaiheilla ja symbolisilla henkilöhahmoilla, kuten hyvällä paimenella. Lapsilla ei ollut keskeistä roolia.

Huskinson esittää mielenkiintoisia näkökohtia selitykseksi lapsia esittävien kuvien vähenemiselle. Elämän ja kuoleman jälkeisen elämän uudella tavalla ymmärtänyt kristinusko on saattanut edesauttaa muutosta. Myös sarkofagien koristelutavassa tapahtui muutoksia, esimerkiksi kertovat kohtaukset vähenivät. Huskinsonin mukaan sarkofagien koristelussa tulee esiin uudenlainen kuva perheestä. Aviopari kuvattiin kuten varhaisempina aikoina, mutta ei liitettyä lapsiin vaan filosofeihin. Huskinson tulkitsee, ettei näissä perheissä lapsilla ollut erityisasemaa. Kuitenkin hän myös toteaa, että mielenkiinto lapsen ja aikuisen selkeästi toisistaan erottavia kuvaustapoja kohtaan oli vähenemässä. Koosta tuli aseman ilmaisija.

Artikkeli on sekä kiinnostava että innostava, mutta sille olisi todennäköisesti ollut eduksi, jos huomioon olisi otettu myös muunlaisia yhteiskunnallisia olosuhteita, ja sukupuolinäkökulmakin olisi voinut olla enemmän mukana. Mutta keskustelu vaihtuvista näkökulmista lapseen ja lapsen yhteisöllisen aseman muutoksista jatkuu. Sitä voidaan viedä eteenpäin käyttämällä muunlaisia lähteitä ja vertailemalla miten lapset tulevat esiin eri konteksteissa. Rawsonin tavoin Hutkinsonin korostaa tällaisen tutkimuksen tärkeyttä.

Perheitä koskeva tutkimus on usein keskittynyt vanhempien ja lasten välisiin suhteisiin, kun taas vähemmän huomiota on kiinnitetty sisarusten suhteisiin. Siksi Didier Lett'n artikkeli sisaruussuhteista avaa laajempiakin uusia näkymiä kuin vain keskiajan perheeseen. Lett käsittelee sekä sisaruussuhteiden luonnetta perheessä, että sitä kuinka sellaisia käsitteitä kuten sisar ja veli käytettiin eri yhteyksissä perheen ulkopuolella. Esimerkkeinä hän mainitsee puheenmunkeista veljinä, ritareista aseveljinä tai kuinka käsitteitä veli ja sisar on käytetty kirjeissä ilmaisemaan kiintymystä. Iällä ja sukupuolella oli myös suuri merkitys. Lett havaitsi, että sisaruksia lueteltaessa vanhemmat sisarukset mainittiin ennen nuorempia, mutta sukupuoli oli tärkeämpi kuin ikä. Pojat mainittiin ensin iän mukaan ja sen jälkeen tytöt, myös ikäjärjestyksessä.

Toinen hieman yllättävä aihe on monikkosynnytyt, jota Véronique Dasen käsittelee.

Useamman kuin yhden lapsen saaminen samalla kertaa oli antiikin Roomassa, ja on vielä nykyäänkin, epätavallinen ja odottamaton tapahtuma. Miellenkiintoista on lukea myös Christian Laes'n artikkeli lasten lyömisestä. Muun muassa hän pohtii sitä, kuinka yhteiskunnan yleinen väkivallan taso vaikuttaa lasten olosuhteisiin perheessä ja koulussa.

Kaksi kirjan artikkeleista käsittelee roomalaisia hautajaisia. Katariina Mustakallion artikkelista saa kokonaiskuvan hautajaisten kulusta, Maurizio Bettini käsittelee tiettyjä erityisnäkökohtia hautajaiskulkueen symboliikasta. Rikkaiden ja mahtavien hautajaisista on olemassa kuvauksia, ja ne ovat pääosassa kummassakin artikkelissa, alempiarvoisia ihmisiä mainitaan harvoin niin lähteissä kuin näissä artikkeleissa. Bettini kuitenkin esittelee lyhyesti vähemmänkin äveriäät hautajaiset. Köyhien ruumiit asetettiin vuoteelle tai vastaavalle ja peitettiin vanhalla toogalla. Sen jälkeen haudankaivajat huolehtivat ruumiista, joka haudattiin suuremmista seremonioista. – Kuinka erilaiset olivatkaan yläluokan hautajaiset.

Mustakallio aloittaa artikkelinsa esittelemällä lähteensä: kirjallinen traditio Polybiuksesta (2. vuosisata jKr.) Suetoniukseen (70–140 jKr.). Niissä kuvatut hautajaiskulkueet kuuluivat kulttuurin syväkerrokseen, eivätkä ne muuttuneet vuosisatojen aikana paljoakaan. Mustakallio identifioi erilaisia tapahtumasarjoja hautajaisten aikana: kotona pidettävät seremoniat, hautajaiskulkue ja tuhkan hautaaminen,

puhdistautumisriitit kotona. Näiden toimintojen tausta-ajatuksena oli pitkälti kuoleman tuhovoimien lepyttäminen. Vainajan perhe katsottiin saastuneeksi, ja vasta sitten kun sen jäsenet olivat puhdistautuneet, mikä vei yli viikon, he saivat jatkaa tavallista elämänsä Rooman kansalaisina. Talon ja perheenjäsenten puhdistuminen ei kuitenkaan riittänyt; kuoleman pahat voimat piti pelotella pois metelöimällä ja itkemällä kovaan ääneen. Tässä saatettiin mennä liian pitkälle, ja jo 450 eKr. hautajaiskäytännöille asetettiin rajoituksia, esimerkiksi luutunsoittajien lukumäärälle asetettiin yläraja. Kulkueessa suosittiin huiluja ja torvia, koska ne sopivat hyvin itkunhuutojen ja valitusten säestykseksi. Toinen rajoitus koski naisia, he eivät saaneet raapia poskiaan hautajaisten aikana (tätä tapaa on tavattu monilta alueilta 1900-luvulle saakka, esimerkiksi Iranin sisäosista).

Hautajaisten tarkoituksena ei kuitenkaan ollut vain taistelu pelottavaa kuolemaa vastaan, vaan ne olivat myös yksi tärkeimmistä siirtymäriiteistä. Kuten kuuluisa antropologi Arnold van Gennep totesi jo 1960, siirtymäriitit eivät sisällä vain eron ja siirtymisen vaiheita vaan myös yhteen liittämisen. Mustakallio viittaa van Gennepiin ja on omistanut yhden kappaleen yhteen liittämiseen, nimittäin käsitellessään nuorten miesten pitämiä julkisia puheita. Ne merkitsivät tärkeää tilaisuutta nuoremman polven perheenjäsenille, johtajille *in spe*, tulla tunnetuksi ja saavuttaa arvoantoa yhteiskunnassa. Siten nämä puheet, jois-

ta Octaviuksen puhe Caesarin ruumiin äärellä on kuuluisin, merkitsivät siirtymistä kuolleen statuksesta elävän statukseen.

Mustakallio mainitsee myös sangen erikoisen tradition, nimittäin pilkanteon hautajaiskulkueessa. Bettini käsittelee tätä tapaa enemmän ja myös selittää sitä. Hänen perusideanaan on hautajaisten dualismi (*double*) elämän ja kuoleman ja lisäksi synkkyyden ja iloisuuden välillä. Erityisen mielenkiintoinen ja hyvin dokumentoitu tapa on kuolleen pilkkaaminen. Sitä esiintyi etenkin silloin kun vainaja oli ollut eläessään vaikutusvaltassa asemassa. Joukko tanssijoita kulki arkun edessä parodioiden ja pilkaten muuta kulkueita ja tehden pilaa myös arkussa makaavasta vainajasta. Esimerkiksi jo eläessään ahneeksi tunnetun keisari Vespasianuksen hautajaiskulkueessa eräs mies näytteli keisarivainajaa ja kertoi muille sano-neensa sen jälkeen kun oli kuullut hautajaistensa tulevan maksamaan satatuhatta sester-tiusta: anna rahat minulle ja heitä ruumiini Tiberjokeen sen sijaan että pidettäisiin hautajaiset.

Tällainen ilveily saattaa tuntua kovin oudolta, mutta samanlaisia tapoja löytyy monista kulttuureista. Esimerkiksi Ranskan Arlessa 400-luvulla istunut synodi lausui, ettei hautajaisissa pidä enää sallia laulamista, hauskanpitoa ja juopotelua. 900-luvun Venäjällä hautajaisia vietettiin usein häiden tapaan. Ruotsissa 1800-luvulla hautajaisten jälkeisissä pidoissa juotiin, tanssittiin ja jopa laskettiin leikkiä vainajasta. (Hagberg: *När döden gästar*,

Stockholm 1937). Tämä ei tietenkään ole perua Rooman ajalta, vaan pikemminkin kyse on inhimilliseen kulttuuriin kuuluvasta dualistisesta käytäytymisestä. Bettini on tulkin- nassaan samoilla linjoilla.

Useat kirjoittajat käsittelevät sukupuoleen liittyviä aiheita. Kirja tarjoaakin useita esimerkkejä siitä, kuinka hyödyllinen ja hedelmällinen tällainen näkökulma on sekä tehtäessä näkyviksi yhteiskunnan rakenteita että niitä analysoitaessa. Sama koskee ikää. Kun huomion keskiössä ovat lapset ja lapsuus, tutkimus nostaa esille uusia kysymyksiä ja ne voivat puolestaan vaikuttaa kattavampien tulkintojen syntyyn yhteiskunnallisesta muutoksesta.

*Janken Myrdal –
Ingrid Söderlind*